

Zutphense gevangenis

Gedetineerden ontsnapt

Op 4 augustus 1748 meldde de nachtschout bij de president van de schepensbank de vlucht van twee gevangenen. Aleida van Bronkhorst, de dochter van de cipier, kwam kort daarna eveneens de ontsnapping van die nacht aangeven. Aleida werd in de Raad ontboden om haar verhaal te doen.

Toen ze die ochtend de gevangenen hun ontbijt ging brengen, stond de deur van de kolenkamer naar de binnenplaats open. De jongens waren natuurlijk niet meer in de 'cel'. Haar trof echter geen blaam. Had zij niet eergisteren, nadat ze het slot gesmeerd had, de deur zelf afgesloten? De gedetineerden moesten met de steen die bij de deur lag, op het slot hebben geslagen, waardoor het opengesprongen moest zijn. De schepenen gingen zelf naar de kolenkamer om de deur te inspecteren. De smid werd erbij gehaald, maar hij kon noch aan het slot noch aan de sleutel een mankement ontdekken.

Bij de inspectie ontdekte het stadsbestuur dat de deur niet vergrendeld was geweest. De grendel had uitgeschoven en met een voorhangend slot verzekerd moeten zijn. Daarmee had de ontsnapping voorkomen kunnen worden. Reden genoeg om Aleida voor deze onzorgvuldigheid een ernstige reprimande te geven. De kolenkamer is dus in het midden van de 18e eeuw als gevangenis in gebruik. Ongeveer 150 jaar eerder werd voor het eerst iemand in deze kamer opgesloten. Het was echter niet de enige gevangenis in de stad.

Van de Apenstert en de Drogenap

Na de stadsrechtverlening tussen 1191 en 1196 werd de stad ommuurd. Langs de Berkel stonden twee vestingtorens: het Rondeel bij het Hagepoortplein en de Apenstert bij de Barlheze. Doordat in 1312 de Nieuwstad bij de oude stad getrokken werd, hadden de torens voor de verdediging van de stad hun functie verloren. De Apenstert werd de stadsgevangenis. Hier werden gevangenen ook onder dreiging van de pijnbank tot bekentnissen gebracht.

In de 17e eeuw kwamen er nieuwe locaties: de Ruytenborgskelder, deze werd sporadisch gebruikt, en de Drogenapstoren; deze werd steeds vaker als gevangenis gebruikt. Voor ernstige delicten konden mensen nog veroordeeld worden tot enkele jaren spin- of tuchthuis. Voor militairen was er een aparte gevangenis in de Geweldigershoeck.

Gevangenis als straf

Hoewel het aantal gevangenisstraffen anders doet vermoeden, was gevangenisstraf vrij zeldzaam. Volgens de Memorie- en Resolutieboeken werd in de periode 1600-1620 bij criminele processen slechts zes keer gevangenisstraf opgelegd. In de periode 1760-1780 was dat aantal wel verdubbeld, maar het bleef gering. De schepensbank gebruikte de gevangenisstraf niet graag omdat dit de stad geld kostte. De gevangenis moest onderhouden worden, de bewaking moest geregeld en de gevangenen moesten eten. Het oordeel was dan ook zo tussen de 4 en 14 dagen op

water en brood. Vooral in de 18e eeuw werd hieraan vaak "op eigen kosten" toegevoegd. Als straf was bij de veroordeling van criminelen vooral verbanning populair; dit was voor de stad ook goedkoper dan gevangenisstraf. In de periode 1660-1780 werd dit oordeel 35 keer geveld. De veroordeelden werden de stad uitgeleid en mochten soms gedurende een jaar, soms voor de rest van hun leven de stad niet meer in. Zeven criminele processen in deze periode werden met een boete afgedaan. In andere zaken was het opleggen van een boete het meest voorkomende oordeel. In de oudste Kondichboeken, de 'wetboeken' van de stad, was de boete zelfs bijna de enige straf. Slechts één keer wordt verbanning genoemd. De gevangenen zullen wellicht gevuld zijn geweest met mensen die hun boetes niet konden betalen.

In 1373 werd bijvoorbeeld bepaald dat indien iemand zijn gelag niet betaalde, hij veroordeeld kon worden tot 5 pond boete. Voor elke niet betaalde pond moest de veroordeelde 8 dagen naar de Apenstert.

Voor een niet betaalde drankrekening kon je dus 40 dagen in dubieus gezelschap verkeren. pas in de loop van de 19e eeuw zouden gevangenen zoveel mogelijk afzonderlijk in cellen opgesloten worden. Dit werd als meer humaan beschouwd dan gemeenschappelijke ruimten. Het gevangeniswezen was toen echter al geen stedelijke aangelegenheid meer.

